

Горобченко Н. В.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ СТУПЕНІ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена особливостям формування дискурсивної компетенції студентів I курсу вищого мовного навчального закладу. Автор пропонує поетапне формування даного виду компетенції, спираючись на особливості дискурсу та етапи його створення.

Ключові слова: дискурсивна компетенція, дискурс, дискурсивна стратегія.

Данная статья посвящена особенностям формирования дискурсивной компетенции студентов I курса высшего языкового учебного заведения. Автор предлагает поэтапное формирование данного вида компетенции в опоре на особенности дискурса и этапы его создания.

Ключевые слова: дискурсивная компетенция, дискурс, дискурсивная стратегия.

This article deals with the problem of formation of discourse competence of the first-year students of linguistic universities. The author suggests step-by-step formation of this kind of competence on the basis of peculiarities of discourse and stages of its creation.

Keywords: discourse competence, discourse, discourse strategy.

Базовий характер для навчання майбутніх учителів писемного мовлення має дискурсивна компетенція, основною якої є дискурс. Термін “дискурс” розглядається лінгвістами як продукт, засіб та об’єкт комунікації в його соціолінгвістичних аспектах [5; 9].

У свою чергу, “дискурс” – термін багатозначний. Трагування цього поняття значно змінювалося протягом 20 років. Спочатку (60-70 рр.) дискурс розглядався як зв’язна послідовність речень. У сучасному трактуванні поняття “дискурс” включає також знання про світ, цілі комунікантів, які необхідні для розуміння тексту, а також правил побудови дискурсу [1]. Ми дотримуємося визначення поняття “дискурс” як “зв’язного” тексту в сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціальними, психологічними та ін.) факторами; тексту, взятого в аспекті подій; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмів їх створення [8].

Тому ми використовуємо два поняття – дискурс і текст, оскільки необхідно навчати *дискурсу/тексту* описового й розповідного характеру, тобто характеристики *продукту/тексту* не залишаються без уваги, а розглядаються нами у зв’язку з процесом створення – побудови, організації, продукування дискурсу/тексту [4]. У методичних цілях, тобто в процесі навчання, у межах поняття “текст” важливим є розуміння тексту, як продукту мовленнєвої діяльності, який володіє певними характеристиками, якостями; у межах поняття “дискурс” – поняття інформаційно-цільової і процесуальної сторони мовленнєвого процесу.

Дослідження дискурсивних характеристик тексту дає можливість визначити знання і вміння, володіння якими необхідні тим, хто навчається спілкування з іноземними партнерами [6]. У комунікативному навчанні перевага терміна “дискурс” пояснюється тим, що дискурс має такі характеристики тексту як цілісність, зв’язність, осмисленість, зручність для читання [6].

Наступним етапом є розгляд основних характеристик дискурсу-опису/розповіді, а значить дискурсивних властивостей. **Властивість цілісності** та співставна з нею властивість зв’язності вважаються базовими, основними якісними характеристиками дискурсу/тексту [2].

Цілісність як властивість тексту має дві складові: зв’язність та єдність. Тобто, це трактування співзвучне трактуванню цілісності, яке запропонувала О. Л. Каменська (1990), оскільки під “обособленністю” розуміється єдність теми і основної думки.

У свою чергу, ми вважаємо більш доречним у методичних цілях трактування цілісності Н. В. Безсмертної (1972) та О. І. Москальської (1981), слідом за якими ми розрізняємо **змістову цілісність** тексту – єдність теми в тексті; **комунікативну цілісність**, яка характеризується комунікативною наступністю складників тексту і **структурну цілісність**, яка відображається у зовнішніх сигналах – лінгвістичних засобів зв’язку між реченнями. Структурна цілісність – зв’язність тексту – є зовнішнім відображенням змістової і комунікативної цілісності [2]. Відповідно дискурс-опис і дискурс-розповідь мають характеризуватися змістовою, комунікативною та структурною цілісністю.

Наступною характеристикою дискурсу є **зв’язність**. Зупиняючись детальніше на зв’язності, необхідно зазначити, що більшість методистів формують мету навчання іноземної мови як навчання зв’язного мовлення (як усного, так і писемного) [4]. Тобто існує деяка двозначність понять “зв’язне мовлення”, “зв’язний текст”, “зв’язний дискурс”. У деяких роботах навчання зв’язного мовлення представлено саме як навчання засобами структурного зв’язку речень. Вважаємо, що останнє доречно здійснювати не автономно і безсистемно, а тільки в рамках навчання зв’язного мовлення у широкому значенні, що й пропонуємо в даній роботі.

У багатьох роботах в якості основної зазначається така властивість тексту, як **осмисленість**. Осмисленість тексту передбачає його зв’язність, але із зв’язності тексту не обов’язково витікає його осмисленість. Осмисленість тексту є “аналітичним розглядом видів співвідношень окремих частин, які складають окреме ціле” [3, с. 2]. Цілісність тексту проявляється в осмисленому процесі породження дискурсу/тексту, є результатом осмисленої побудови дискурсу/тексту. Тобто, хороший якісний текст – це перш за все цілісний, зв’язний і осмислений текст.

Однією з важливих вимог до письмового тексту є також *зручність для читання*. Зручний для читання текст – текст, який вірно розуміється адресатом при першому читанні. У зв'язку з цим до параметрів зручності для читання більшість учених [4] відносять перш за все такі стилістично важливі характеристики мовлення: ясність, точність і стислість. Деякі методисти виділяють зручність для читання в якості стержня для побудови методики навчання писемного мовлення іноземною мовою [6]. Досягнення перерахованих якостей тексту вимагає розробки плану створення дискурсу – *дискурсивної стратегії* (термін ван Дейка 1989). "Стратегія" є принципом організації певної послідовності дій при досягненні цілеустановки, тому поняття "стратегії" описують як ознаку когнітивного плану [1]. Стратегію в даному випадку відносять до сфери ідеально-теоретичного, до моделі діяльності того, хто пише. Володіння дискурсивною стратегією складає дискурсивну компетенцію того, хто пише. Визначивши дискурсивну стратегію, розглянемо самі етапи створення дискурсу, які ми виділили, спираючись на *фази текстової діяльності*, які співвідносяться з етапами мовленнєвої діяльності, діяльності спілкування і в широкому розумінні діяльності взагалі.

Текстова діяльність є складною формою діяльності і має ту ж психологічну структуру: мотив, ціль, дії, операції. Утворення мовленнєвого повідомлення розпочинається із виникнення мотиву – предметної форми існування потреби. Мотив породжує думку, яка за допомогою механізму внутрішнього мовлення перетворюється у синтаксичну структуру майбутнього висловлювання. Потім внутрішня програма висловлювання реалізується у зовнішньому мовленні; тобто отримує акустичне або графічне оформлення [7]. Відповідно до цієї схеми породження мовленнєвого повідомлення, у дискурсивній стратегії виділяється підготовчий етап, етап планування та етап реалізації діяльності.

Важливим фактором текстової діяльності є комунікативне завдання, яке охоплює екстралінгвістичні умови текстової діяльності – комунікативну ситуацію, та її цілі – майбутній результат текстової діяльності. Комунікативне завдання є комунікативним наміром – бажанням досягти певної мети, за допомогою певних "інтенцій" вплинути на розуміння партнерів з комунікації, керувати їх поведінкою.

Ознайомлення з комунікативною ситуацією, розуміння комунікативного наміру і формування комунікативного завдання проходить на підготовчому етапі [9]. На етапі планування писемного висловлювання продукується план вирішення комунікативного завдання. Реалізація цього плану є мовленнєвою дією з використанням певного мовного матеріалу. Важливим у текстовій діяльності є контроль за реалізацією комунікативного наміру, тому варто процес висловлювання думки доповнити етапом корегування результату текстової діяльності – тексту, або етапом контролю за діяльністю [4].

Отже, побудова писемного дискурсу є одночасно і продуктивним, і рецептивним процесом, оскільки той, хто пише, повинен постійно бачити себе в ролі читача та інтерпретувати написане, створювати хороші умови для діяльності реципієнта. Необхідність саморедагування зумовлена підвищеною вимогою до забезпечення цілісності писемного дискурсу, що досягається в результаті осмисленого викладу текстового матеріалу.

Таким чином, формування дискурсивних умінь ми називаємо навчанням осмисленої побудови дискурсу. При цьому акцент повинен ставитися як на "кінцевий продукт", так і на процес створення дискурсу/тексту [4]. Іншими словами, характеристики продукту/тексту необхідно зіставити з етапами породження дискурсу/тексту. Крім того, вважаємо, що для ефективності функціонування дискурсивної стратегії необхідно також знати способи її реалізації на кожному з етапів.

Зокрема, перший етап побудови дискурсу – *підготовчий* – характеризується такими способами реалізації дискурсивної стратегії: аналіз "ситуації письма", вибір функціонально-сміслового виду дискурсу/тексту; вибір релевантної інформації з використанням прийомів початку письма; виділення основного у майбутньому висловлюванні; вибір адекватного способу введення основної думки, формулювання основної думки. Основною дією того, хто пише, буде забезпечення змістової цілісності дискурсу.

На другому етапі побудови дискурсу – *планування висловлювання* – будується план вирішення комунікативного завдання. Відповідно на цьому етапі основними способами реалізації дискурсивної стратегії є: побудова плану майбутнього писемного повідомлення, вибір адекватного способу розвитку тези, вибір способу викладу думок. Основною дією того, хто пише, буде забезпечення комунікативної цілісності та зв'язності тексту.

Етап реалізації плану висловлювання представляє собою здійснення мовленнєвого вчинку з використанням мовного матеріалу. Основною дією того, хто пише, буде забезпечення змістової, комунікативної та структурної (зв'язності) цілісності дискурсу.

Етап контролю за діяльністю характеризується такими способами реалізації дискурсивної стратегії: зіставлення з початковим планом (саморедагування) та інтерпретація дискурсу. Тому доречно, на нашу думку, назвати цей етап етапом зіставлення з початковим планом висловлювання (саморедагування).

Отже, дискурс визначається як зв'язний текст, який включає знання про світ, думки, цілі комунікантів, які необхідні для розуміння тексту, а також правил побудови дискурсу. Дискурс має такі характеристики тексту як цілісність, зв'язність, осмисленість, зручність для читання мовленнєвого повідомлення, яке характеризується послідовністю мовленнєвих дій. Досягнення зазначених характеристик тексту вимагає конкретного плану побудови дискурсу – дискурсивної стратегії. Основними етапами створення дискурсу є: підготовчий етап, етап планування писемного висловлювання, етап реалізації плану висловлювання, етап зіставлення з початковим планом висловлювання.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь.– М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136-137.

2. Бессмертная Н. В. Речевая форма “динамическое описание” и её лингвистическая характеристика: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1972. – 243 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистических исследований. – М., 1981. – 139 с.
4. Горбунов А. В. Методика обучения сочинению-объяснению и сочинению-аргументации на основе целостного подхода: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Улан-Удэ, 1999. – 186 с.
5. Дейк Т. А., ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсивной компетенции // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 3. – С. 9-13.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание личность. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Gumperz J. J. Discourse strategies. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1982. – 225 p.
10. Halliday M. A. K., Hasan R. Cohesion in English. – Lnd. : Longman, 1976. – 374 p.
11. Kans J., Haussermann U. Grundgrammatik Deutsch. – Frankfurt : Moritz Diesterweg; Aarau: Verlag Sauerlander, 1992. – 286 S.